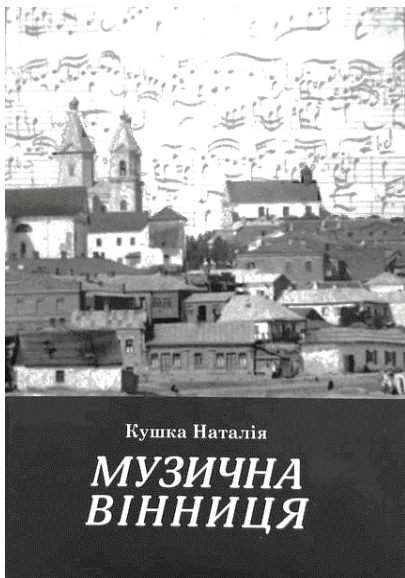

Іван Юзюк

МУЗИЧНИЙ ХРОНОТОП ВІННИЦІ ВІД НАТАЛІЇ КУШКИ

В останній час серед друкованих видань не часто можна зустріти наукові дослідження професійних музикознавців, які б фахово висвітлювали процес історичного розвитку музичного і театрального мистецтва, освітнього та культурного розвою в окремих регіонах України від часів їх зародження і до сьогоднішніх днів.

Виключенням є ґрунтовна праця Наталії Кушки «Музична Вінниця», яка побачила світ у видавництві «Вінницька міська друкарня» у 2020 р. Її зміст авторка сама визначає у своєрідному підзаголовку до основної назви, а саме: «Музичні події від перших згадок до середини ХХ століття. Музиканти і меломани, театр і театри. Мистецькі смаки та уподобання, види і форми музикування вінничан».

Отже, книга являє собою дослідження музичної культури м. Вінниці, одного з центрів

Поділля, від стародавніх часів до середини минулого століття. Авторка пропонує численні досі мало відомі факти, а також документальні свідчення, що стосуються розвитку музичної освіти, театрального, музичного життя, хорового та інструментального мистецтва, біографії музикантів, які віднайшлися внаслідок її багаторічних пошуків у Державному архіві Вінницької області, музеях та бібліотеках міста, а також у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського.

Наталія Миколаївна Кушка – колишня випускниця історико-теоретичного факультету Львівської державної консерваторії ім. М. В. Лисенка (тепер Львівська національна музична академія ім. М. В. Лисенка), яка після її закінчення в 1973 р. і до цього часу працює викладачем-методистом Вінницького фахового коледжу мистецтв ім. М. Д. Леонтовича, а також займається активною науковою та просвітницькою діяльністю.

За цей період в її науковому доробку вже налічується понад 50 статей у газетах і журналах, також ціла низка різних брошур. З 1980 по 1990 роки вона вела цикл передач «Музика навколо нас» на обласному радіо, виступала на Вінницькому державному телебаченні з питань культури Вінниці. Багато років досліджувала музичну історію міста в архівах, музеях та бібліотеках, і не лише у рідному місті, але й у Києві, результатом чого і стало дане непересічне науково-популярне видання.

Зміст книжки складається зі Вступу, 9 об'ємних розділів, а також чималого Додатку. У стислому Першому розділі читач може дізнатися про те, що у Вінниці

у всі історичні епохи, починаючи з прадавніх часів, завжди знаходилися особи, які відчували неабияку потребу в освіті, зокрема в музичній.

У Другому розділі подається ґрунтовний матеріал про виникнення перших братських шкіл, парафіяльної школи і музичної бурси при ній; про зведення Домініканського собору з десятиголосим органом (XVIII ст.), а також встановлення органу в костелі капуцинів. Далі автор ретельно і послідовно, з цікавими фактами, викладає історію розквіту та тимчасового занепаду освітнього процесу, що було пов'язано з об'єктивними історичними подіями. І все ж наприкінці XIX ст. у Вінниці виникають численні приватні музичні училища, школи та класи, засновниками і вчителями в яких переважно були випускники Одеської, Московської, Петербургської, Празької, Варшавської консерваторій, Київського музично-драматичного інституту.

У 20-х роках минулого століття бурхливий розвиток культурного життя Вінниці, зокрема музичного, набув особливого піднесення, оскільки багато молодих людей дістали можливість безкоштовно займатися музичною освітою. У цей час були відкриті народна (державна) консерваторія, музичний технікум.

На початку 1930-х років була створена перша вінницька ДМШ під опікою славного одеського педагога П. С. Столярського та Одеського музично-драматичного інституту, яка проіснувала до війни, а після визволення у 1944 р. відновила свою роботу.

У досить розгорнутому Третьому розділі читачам пропонується цікава розповідь про історію формування театрального життя Поділля і зокрема Вінниці, починаючи від свят і обрядів наших предків, в яких відображалось їх світобачення; далі від мандрівних акторів та скоморохів, вертепів і шкільної драми, інтермедій, комедій та історичних драм у середньовіччі – до появи придворних театрів. У XVIII ст. відбувається новий етап розвитку музично-театральної сфери, де має місце утвердження епохи класицизму, а також з'являються численні маєткові театри. Все це яскраво свідчить про те, що Вінниця не була на марґінесі театрального життя імперії.

Бурхливий розвиток театрального життя розпочинається у Вінниці з XIX ст.. У цей час створюються постійні театральні антрепризи, відбуваються гастролі столітніх артистів, і, нарешті, в 1902 р. з'являється стаціонарний, професійний драматичний театр, де також йшли оперні вистави. З часом було побудовано спеціальне нове приміщення для театру, яке 2 листопада 1910 р. відкриває свої двері для глядачів.

У січні 1929 року Вінницю офіційно було визнано базою оперного театру. Колектив нової оперної трупи складався з 20 солістів, 22 оркестрантів, 24 артистів хору, 22 артистів балету та адміністрації. До уваги читача авторка пропонує перелік великої кількості програм театральних сезонів. Про фаховий рівень трупи красномовно говорять вистави (спочатку 11 опер та 4 балети), які були в репертуарі, а згодом майже уся зарубіжна класика.

Далі авторка дає характеристику діяльності наступних театральних труп, які утворилися у Вінниці на початку 30-х років: української драми, російської драми, театру музичної комедії, лялькового театру, літнього театру, естрадних театрів;

також наводить відомості про вистави театрів, які були у Вінниці на гастролях, подає рекламні оголошення про події, критичні статті тощо.

Розповідь про все це доповнюється описом тогочасних життєвих ситуацій, що додає колориту та барвистості загальному науковому аналізу історичних подій.

Окремо Наталія Миколаївна зупиняється на огляді театральної критики, знайомлячи нас з рецензіями на оперні, балетні чи драматичні вистави, в яких автори іноді досить гостро висловлюються не лише про виконавців, а й про постановників.

Хроніка театру часів війни передає багато драматичних подій в житті акторів, які працювали у Вінниці в період окупації – від 19 липня 1941 р. по березень 1944 р., коли в театрі, що відкрився 31 серпня 1941 р., окремо були два дні для спектаклів для німців, в інші дні – для жителів міста. У цей період у місцевій газеті нової влади друкувалися і театральні новини, з яких можна тепер дізнатися про репертуар театру, до якого входили також опери українських композиторів: «Наталка Полтавка» М. Лисенка, «Запорожець за Дунаєм» Д. Гулака-Артемовського, «Ой не ходи, Грицю» М. Старицького, «Катерина» М. Аркаса та ін. Весною 1942 р. у балетному вечорі йшли «Вальпургієва ніч» з опери Ш. Гуно «Фауст» та «Половецький табір» з опери О. Бородіна «Князь Ігор», восени були поставлена опера «Фауст» Ш. Гуно та «Севільський цирульник» Дж. Россіні тощо. Безумовно психологічний стан акторів був тривожний, часто складалися трагічні ситуації... Тим більше, що не раз німцями велася розмова між оркестрантами і співаками про нібито можливу працю в оперному театрі Берліну, але актори не погоджувалися виїжджати. Перед самим закінченням окупації, одного дня німці подали до театру два автобуси і всіх артистів, які тоді були в театрі, зокрема на репетиції, примусово повезли в Німеччину, по дорозі декому пощастило спастися. А сам театр гітлерівці підірвали...

Відновлення культурного життя Вінниці починалося важко. Театру тимчасово надали приміщення філармонії, в якому восени «Наталкою Полтавкою» було відкрито новий театральний сезон. Тоді ж розпочато відновлення понівеченої театральної будівлі.

У Четвертому розділі ґрунтовно досліджується концертне життя Поділля, зокрема Вінниці, яке завжди було дуже насиченим і яскравим. Наприклад, небуденна історична подія відбувалася у березні 1847 р., коли до міста завітав угорський піаніст Ференц Ліст. Серед знаменитостей, які пізніше також відвідували з концертами Вінницю, були танцюристка А. Дункан, поет В. Маяковський, перші лауреати міжнародних конкурсів – скрипаль Д. Ойстрах, піаністи Я. Зак, Е. Гігельс, Р. Тамаркіна та велика кількість інших майстрів мистецтв різних поколінь передвоєнного періоду минулого століття, про що автор дізналася з великої кількості рецензій у місцевій пресі, схвальних відгуків, критичних заміток, перегорнувши стоси тогочасних газет, які, на щастя збереглися до нашого часу.

Для нас, львів'ян, окремий інтерес викликають згадки про львівських музикантів та діячів культури, які у свій час працювали у Вінниці чи бували там на гастролях.

Так, наприклад, коли у 1932 році було утворено Вінницьку філію Української філармонії, то у «Театральній хроніці» місцевої газети помістили анонс найближчих концертів, і серед гастролерів був названий лауреат Всеукраїнського конкурсу молодий піаніст О. Ейдельман.

Також повідомлялося, що 1 жовтня 1937 року офіційно розпочався перший філармонічний сезон у Вінниці, а також, що 14 листопада відбувся перший симфонічний концерт сезону. В оркестрі філармонії було 52 музиканти, диригував П. Яновський. Грала твори П. Чайковського: Шосту симфонію та Перший концерт для фортепіано з оркестром. У схвальній рецензії повідомляється, що соліст О. Ейдельман виконав також «Кордову» І. Альбеніса та Мазурки Ф. Шопена. Очевидно у його виконанні прозвучав і концерт Чайковського.

Згадується також і галицький композитор, піаніст Н. Нижанківський як «абсолютно музичної академії у Відні», який виступав у Вінниці в 1919 р. у концертах «Тижня українського козака», а також і як постійний концертмейстер скрипаля Р. Придаткевича, з яким вони декілька років (до 1923 р.) гастролювали Україною, зокрема були у Вінниці.

У книзі знаходимо прізвища диригента Л. Брагінського, співаки Жубр, режисера, актора Л. Курбаса, які у свій час – перед війною чи після неї – були або стали львів'янами.

Розділ закінчується розповіддю про важливу роль радіо в концертному житті Вінниці та Поділля в цілому. У 1930-х роках воно було і носієм ідей, і просвітницьким засобом, і миттєвим поширювачем новин, і консолідуючим фактором. Невід'ємною частиною будь-яких радіопередач також стає музика. Поступово виникають спеціальні музичні радіо бесіди з ілюстраціями про творчість композиторів і виконавців, про окремі твори, стилі, форми, жанри, звучать цілі концерти та оперні вистави – в запису чи в трансляції безпосередньо із залів. На запис у радіостудію часто запрошували місцевих співаків з театру, викладачів та учнів музичного технікуму, дитячої музичної школи, а також хорів, ансамблів, окремих виконавців тощо.

При столичному та місцевих радіокомітетах утворювались ансамблі, оркестри, хори, музичні студії, які згодом ставали самостійними колективами. Наприклад, скрипкова студія при радіокомітеті швидко переросла у музичну школу, а симфонічний оркестр влився у колектив філармонії.

Великий резонанс в області викликали у слухачів радіофестивалі. Так, у 1937 р. серед учасників концертів одного з фестивалів були капела бандуристок, джаз-оркестр, ансамбль пісні і танцю тощо.

П'ятий розділ книги присвячений розвитку хорового мистецтва на Поділлі, де вже з часів середньовіччя побутували хорові осередки при музикантських цехах та братських школах, а в XIX ст. хорові колективи обов'язково діяли при гімназіях, училищах та школах, також і у Вінницькій учительській семінарії. Цікавим є факт, що семінаристи оволодівали ще й навичками церковного співу, співаючи також у церковному хорі Вознесенської церкви.

Крім хору Вінницької учительської семінарії діяв ще хор церковно-учительської школи, яким з 1902 по 1904 рр. керував молодий М. Леонтович.

На початку XX ст. на Поділлі, а також у Вінниці масово організовуються осередки «Просвіти», при яких обов'язково були хорові колективи. У травні 1919 р. були створений перший професійний хор «Художня капела», а згодом Народний та Дитячий хори, які давали платні та безкоштовні концерти. Розповідаючи про

діяльність хорових колективів, авторка подає цікаві матеріали про їх керівників, репертуар, численні гастрольні поїздки.

У 1922 р. «Художня капела» стала основою новоствореної капели ім. М. Леонтовича, провідного колективу Вінницької філії Товариства ім. М. Леонтовича. Перегортаючи сторінки вінницьких газет, вчитуючись у рецензії на концерти хорових колективів, авторка відобразила досягнення і негаразди роботи колективів, непрості умови їх становлення та діяльності, і послідовно передала насичене творче життя, яке вирувало не дивлячись на будь-які перешкоди.

Надзвичайно цікавий Сьомий розділ присвячений музичним інструментам, звучання яких протягом віків традиційно супроводжувало життя вінничан у будні та свята, а саме – церковним дзвоном, органу, фісгармонії, а також фортепіано.

Дізнаємося, що у Вінниці при всіх храмах були дзвони різної якості, ваги, об'єму, тембру. Багатьом з них було присвоєно імена («Савва полковник», «Зігмунд», «Кароліна», «Сигнатурка» та ін.). Віддавна колядки і щедрівки супроводжували дзвіночками. Відомо, як майстерно імітував дзвони і дзвіночки у своїй творчості М. Леонтович (у Літургії «Іоана Златоустого», «Щедрику» тощо). Для задоволення потреб у дзвонах по всій Європі існували та існують спеціальні ливарні заводи. Найбільшим попитом на Поділлі користувалася продукція ливарень Кам'янця-Подільського, Чорного Острова та Немирова.

Також довідуємося, що на Поділлі у XVIII ст., разом з появою католицьких костелів і монастирів, стало активно розвиватися органне мистецтво. Органи були у великих храмах, у малих – фісгармонії. У XIX ст., коли православ'я прагнуло усунути з уніатських церков «латинські» нашарування, органи демонтовували і знищували.

Фісгармонії можна було зустріти як у побуті, так і в церковному вжитку.

На початку XIX ст. мала її і К. Вітгенштейн, поміщиця у Воронівцях, у якої у 1847 р. гостював Ф. Ліст.

На фісгармонії, яка належала Н. фон Мекк, грала сама меценатка, її діти, а також П. І. Чайковський, який протягом 1878–1880 рр. відвідував Браїлів.

Фісгармонію М. Леонтовича можна побачити у Тульчині у квартирі-музеї композитора.

З кінця XVIII – поч. XIX ст. у поміщицьких родинах все частіше полюбили навчати дітей гри на фортепіано. В архівних справах, пов'язаних з описами майна, майже завжди натрапляєш на піаніно або рояль. Зустрічаються також чималі бібліотеки нот, зокрема для клавесинів та фортепіано.

Відповідно з'являються і перші власники фабрик музичних інструментів, а також майстри їх ремонту і настройки, фабрики-магазини нових роялів, піаніно і фісгармоній А. Мисевського в Кам'янці-Подільському та Вінниці (1900 р.); Захаржевського (1911 р.) та К. Шредера (1913 р.) – у Вінниці.

Зібрані на фабриці Мисевського піаніно збереглися до наших днів. Одне з них знаходиться у Вінницькому обласному краєзнавчому музеї, а інше – у Вінницькому обласному художньому музеї.

Особливо модними були роялі білого кольору, і тому до майбутньої Білої зали Вінницької міської думи у 1911 р. було замовлено у Санкт-Петербурзі саме білий рояль фірми «Бехштейн».

З кожним роком у вінничан зростало бажання займатися музикою, відтак зростала потреба у настроювачах інструментів, про що також згадується на сторінках книги.

Далі ми дізнаємося про безрадінний період експропріації та перерозподілу (а іноді знищення) музичних інструментів у період 1920–1930-х рр., а також про появу нових фабрик для виготовлення різноманітних музичних інструментів, зокрема і фортепіано.

У відносно невеликому, але досить інформативному Восьмому розділі повідомляється про джазові захоплення вінничан у 30-х р. минулого століття. Багато документальних доказів стверджують, що джазові пристрасті в той період вирували у Вінниці, хоча мало хто грав тоді саме джазову музику, адже модерна музика поширювалася лише на платівках, і молодим музикантам бракувало контактів зі справжніми носіями джазу. Це були лише перші експерименти в пошуках новомодних композицій, які переважно зосереджувалися в музиці до опереткових вистав. Водночас, сумно читати про те, як трагічно склалися долі учасників джаз-ансамблів у 1930-х рр., – коли Наталія Миколаївна пише про репресованих професорів та студентів, звинувачених ніби-то в тероризмі.

Останній Дев'ятий розділ книги розповідає про діячів музичної культури Вінниці. Чимало митців, творчість яких пов'язана з Вінницею, залишилися за межами книги: одні тому, що про них багато написано (П. Чайковський, М. Леонтович, І. Падеревський, К. Шимановський, Я. Степовий, М. Стеценко, П. Столярський тощо), інші тому, що про них бракує відомостей...

Моє особисте знайомство з Наталею Миколаївною Кушкою відбулося у червні 1982 р. під час гастролей у м. Вінниці Львівського державного академічного театру опери і балету ім. Івана Франка (тепер Львівський національний театр опери і балету ім. Соломії Крушельницької), де тоді я працював диригентом. Наталія Миколаївна постійно відвідувала наші вистави і часто спілкувалася з виконавцями – солістами опери, артистами оркестру, серед них і зі мною. Як виявилось пізніше, це було тому, що вона мала намір писати статтю про гастролі колективу, хоч про це нікому не говорила.

Велика розгорнута рецензія на оперні вистави, що входили до гастрольної афіші театру, зокрема і на мою дитячу оперу-казку на власне лібрето за повістю Ю. Олеши «Три Товстуні», появилася 25 червня 1982 р.

В ній авторка дає високу оцінку як цілому колективу театру, так і виконавській майстерності кожного з солістів окремо, що співали ті чи інші партії у виставах.

Кілька приємних теплих слів у Наталії Миколаївни знайшлося і для мене у статті, де вона пише: «Композитор І. Юзюк тонко відчув те, що буде приваблювати юних у музиці опери: точність характеристик, швидкість розгортання напружених подій, контраст добра і зла».

Об'ємне науково-популярне видання, що налічує 480 стор., екземпляр якого авторка подарувала бібліотеці нашої музичної академії, цікаве тим, що в ньому зібрано безліч ілюстрацій, копій документів, афіш концертів і театральних вистав, світлин різних будівель, котрі зараз вже не існують, а також історичних осіб, які спричинилися до розвитку музичного мистецтва на Вінничині, що дає можливість

читачам відчути та, оминувши часові рамки, своєю уявою наблизитись до реальної дійсності відповідної епохи.

У кожному з розділів читач може дізнатися про зародження та історичний розвиток певних музичних явищ у регіоні, паралельно порівнюючи з їхнім розвитком в Європейській музиці.

Як професійний музикознавець авторка вишуканою літературною українською мовою висвітлює з позицій сьогодення різноманітні історичні факти (з посиланням на відповідні друковані джерела), які відзначаються конкретністю і доступністю для широкого читача.

Наталія Кушка, старший викладач
Вінницького коледжу мистецтв ім. М. Д. Леонтовича,
проводить лекцію у Вінницькому обласному краєзнавчому музеї

